

УДК 343.222:343.53(477)

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.02.118>

СУБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 203-2 КК УКРАЇНИ

Білінський І.А.,

аспірант Київського університету права НАН України

ORCID: 0009-0003-5112-0918

Ковальчук Ю.І.,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального права та процесу

Київського університету права НАН України

ORCID: 0000-0003-4271-0572

Білінський І.А., Ковальчук Ю.І. Суб'єктивні ознаки кримінального правопорушення, передбаченого ст. 203-2 КК України.

На основі аналіз наукових джерел, законодавства та правозастосовної практики, у статті визначається склад кримінального правопорушення передбаченого ст. 203-2 КК України, який включає сукупність об'єктивних та суб'єктивних ознак, які визначають діяння як кримінально-протиправне. Автором, звертається увага на те, що у межах цих ознак конкретизується кримінальна протиправність, що дозволяє правозастосовним органам правильно кваліфікувати діяння згідно з нормами КК України.

Основну увагу зосереджено на розгляді суб'єктивних ознак незаконної діяльності з організації або проведення азартних ігор, лотерей. Автор акцентує увагу на тому, що визначення суб'єкта та суб'єктивної сторони такого кримінального правопорушення є ключовим для встановлення його складу та розуміння механізму негативного впливу на суспільні відносини. Оскільки суб'єкт і суб'єктивна сторона є невід'ємними складовими будь-якого кримінального правопорушення, вони відіграють важливу роль як у застосуванні кримінально-правових норм, так і щодо їх формуванні та систематизації.

Автором наголошується на тому, що незважаючи на велику кількість досліджень питань, пов'язаних із суб'єктом та суб'єктивною стороною кримінального правопорушення, сьогодні залишається чимало невирішених кримінально-правових проблем. Зокрема, це стосується визначення самого поняття суб'єкта, осудності, а також віку, з якого настає кримінальна відповідальність за вчинення окремих видів кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності. Своєю чергою, це впливає на результати кваліфікації кримінального правопорушення, а отже, і на результати судового розгляду кримінальних проваджень. Доводиться, що розв'язання цих та інших питань сприятиме підвищенню ефективності застосування кримінального законодавства та посиленню кримінально-правової охорони суспільних відносин.

Ключові слова: азартні ігри, лотерея, ознаки, суб'єкт, суб'єктивна сторона, кримінальне правопорушення, мотив, мета, емоційний стан.

Bilinsky I.A., Kovalchuk Y.I. Subjective signs of a criminal offense provided for by article 203-2 of the Criminal code of Ukraine.

Based on the analysis of scientific sources, legislation and law enforcement practice, the article determines the composition of the criminal offense provided for in Art. 203-2 of the Criminal Code of Ukraine, which includes a set of objective and subjective signs that define the act as criminally unlawful. The author draws attention to the fact that within these signs, criminal illegality is specified, which allows law enforcement agencies to correctly qualify the act in accordance with the norms of the Criminal Code of Ukraine.

The main attention is focused on considering the subjective signs of illegal activities in organizing or conducting gambling, lotteries. The author emphasizes that determining the subject and subjective side of such a criminal offense is key to establishing its composition and understanding the mechanism of negative impact on public relations. Since the subject and the subjective side are integral components of any criminal offense, they play an important role both in the application of criminal law norms and in their formation and systematization.

The author emphasizes that despite the large number of studies of issues related to the subject and the subjective side of a criminal offense, today there are many unresolved criminal law problems. In

particular, this concerns the definition of the very concept of a subject, sanity, as well as the age from which criminal liability for committing certain types of criminal offenses in the field of economic activity begins. In turn, this affects the results of the qualification of a criminal offense, and therefore the results of the trial of criminal proceedings. It is proved that the resolution of these and other issues will contribute to increasing the effectiveness of the application of criminal legislation and strengthening the criminal law protection of social relations.

Key words: gambling, lottery, signs, subject, subjective side, criminal offense, motive, goal, emotional state.

Актуальність теми. Попри спроби законодавця створити умови для зниження соціальних ризиків, пов'язаних із гральним бізнесом, і забезпечити дотримання його організаторами вимог законодавства, ця сфера, що базується на історично сформованому попиті, продовжила існувати в нелегальних і напівлегальних формах, поступово перетворюючись на надзвичайно небезпечний вид господарської діяльності, який підриває соціально-економічну безпеку держави та сприяє деструктивним явищам у сім'ї й суспільстві. У зв'язку з цим сьогодні важливо дослідити суб'єктивні ознаки таких кримінальних правопорушень, що, своєю чергою, дозволить сприяти вирішенню проблеми притягнення до кримінальної відповідальності за незаконну організацію або проведення азартних ігор, лотерей, особливо в умовах воєнного стану.

Аналіз останніх публікацій. Питання криміналізації та дотримання законодавства в організації або проведення азартних ігор, лотерей неодноразово висвітлювалося в юридичній літературі. Зокрема, цій темі присвятили свої наукові дослідження такі вчені, як П.П. Андрушко, А.А. Вознюк, Є.Ю. Драчевський, О.З. Гладун, О.О. Дудоров, К.П. Задоя, Г.М. Зеленов, Д.В. Каменський, В.П. Коваленко, О.К. Марін, М.І. Мельник, Р.О. Мовчан, В.О. Навроцький, Р.О. Пиняга, А.С. Політова, С.В. Рябчук, А.В. Савченко, З.М. Топорецька, В.С. Філютович-Герасименко, М.І. Хавронюк та інші. У результаті проведених досліджень було сформовано низку ключових положень щодо кримінально-правової охорони господарської діяльності та закладено методологічне підґрунтя для подальшого вивчення цієї проблематики. Водночас дослідження зазначених та інших учених базувалися на попередніх етапах розвитку законодавства й нині вже застарілій правозастосовній практиці. Вони не враховували низки структурно-функціональних змін у гральному бізнесі, а відтак і ринкових ризиків у сфері господарської діяльності. Крім того, значна частина цих робіт не охоплює проблематику притягнення до кримінальної відповідальності за незаконну організацію або проведення азартних ігор та лотерей, що виникла в умовах воєнного стану.

Мета статті – проведення аналізу суб'єктивних ознак кримінального правопорушення, передбаченого ст. 203-2 КК України.

Виклад основного матеріалу. Протягом всього часу дії КК України, ст. 203-2 неодноразово піддавалася різним змінам і доповненням. При цьому зміни стосувались навіть назви статті яка довгий час іменувалась – «Зайняття гральним бізнесом» [6].

Із прийняттям Закону України «Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор» (2020 р.) було скасовано запроваджену заборону щодо організації, проведення та надання можливості доступу до азартних ігор, а також знято низку обмежень і санкцій до суб'єктів господарювання, які здійснюють таку діяльність з метою одержання прибутку, що, своєю чергою, обумовило внесення одночасних змін і до ст. 203-2 КК України, в оновленій редакції якої вже вказується не на «зайняття гральним бізнесом», а на «незаконну діяльність з організації або проведення азартних ігор, лотерей» [11].

Встановлення суб'єктивних ознак зазначеного кримінального правопорушення є однією з важливих проблем, що має вирішальне значення для правильного застосування кримінально-правової норми. До таких ознак відноситься суб'єкт і суб'єктивна сторона кримінального правопорушення.

Правові положення щодо суб'єкта кримінального правопорушення, об'єднані в окремий розділ IV «Особа яка підлягає кримінальній відповідальності (суб'єкт кримінального правопорушення)» Загальної частини КК України [6], в якому вказується про двох видів суб'єктів кримінального правопорушення: загального (ч. 1 ст. 18 КК України) і спеціального (ч. 2 ст. 18 КК України) [4, с. 81].

Відповідно до ч. 1 ст. 18 КК України суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, у віці, з якого відповідно до цього кодексу може наставати кримінальна відповідальність [6]. У той же час, ч. 2 ст. 18 КК України визначає, що спеціальним суб'єктом кримінального правопорушення є «фізична осудна особа, що вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, суб'єктом якого може бути лише певна особа». Виходячи з цього, головними ознаками будь-якого суб'єкта кримінального правопорушення передбаченого особливою частиною КК України є досягнення певного віку та осудність.

Суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 203-2 КК України, – загальний. Йдеться про фізичну (ч. 1 ст. 18 КК України), осудну (ч. 1 ст. 18, ст. 19 КК України) особу, яка досягла віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, а саме 16 років (ч. 1 ст. 18, ст. 22 КК України) [6].

Встановлюючи вищевказаний вік для кримінальної відповідальності за це злочинне діяння, законодавець, мав для того низку підстав, позаяк в основі визначення віку, досягнувши якого особа може бути притягнута до кримінальної відповідальності, лежить її здатність усвідомлювати те, що відбувається, та керувати своїми діями відповідно до цього. Таким чином, законодавець зважав на рівень розумового розвитку й свідомості особи, який свідчить, що саме в шістнадцять років у неї з'являється здатність найбільш повно розуміти фактичні ознаки розглянутого діяння, а також усвідомлювати їх суспільну небезпеку.

На користь попереднього судження вказують і показники розподілу засуджених осіб за ознакою віку: 18–30 років – 33,2 %, 30–40 років – 41,5 %, 40–50 років – 20,3 %, решта – особи старших вікових груп. Порівняння вікових показників показує, що найбільш криміногенним віком є межі від 18–30 та 30–40 років. На їх частку в сукупності припадає більше половини обвинувачених. Можемо стверджувати, що цей показник свідчить про те, що саме найбільш працездатна частина населення вчиняє незаконну діяльність з організації або проведення азартних ігор, лотерей.

Як наслідок, набутих до цього віку знань, досягнення розумового рівня, винний здатний усвідомити встановлені в суспільстві заборони, обмеження та правила щодо організації грального бізнесу. Натомість, якщо вести мову про встановлення зниженого віку кримінальної відповідальності за незаконну діяльність з організації або проведення азартних ігор, лотерей, то підстав як таких нема. По-перше відповідне діяння не поширене поміж неповнолітніх осіб (суб'єктів підприємницької діяльності), а по-друге ст. 203-2 КК України не відноситься до категорії тяжких або особливо тяжких злочинів [6].

Наступною кримінально-правовою ознакою суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 203-2 КК України, є осудність особи. Відповідно до ч. 1 ст. 19 КК України осудною визнається особа, яка під час вчинення кримінального правопорушення могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними. Ідеться про такий психічний стан, за якого особа здатна давати звіт про свої дії (бездіяльність), усвідомлювати їхнє суспільне значення та керувати ними, а також спроможна нести за вчинене кримінальне правопорушення кримінальну відповідальність [9, с. 50].

Як свідчить правоохоронна практика, в діяльності органів досудового розслідування необхідність встановлення осудності виникає тільки за наявності сумнівів у психічному здоров'ї особи, яка підозрюється в незаконній діяльності з організації або проведення азартних ігор, лотерей. Питання осудності або неосудності особи може бути вирішено лише на підставі проведення судово-психіатричної експертизи [8, с. 19].

У розрізі цього, варто додати, що відповідно до ч. 2 ст. 19 КК України не підлягає кримінальній відповідальності особа, яка під час вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого цим Кодексом, перебувала в стані неосудності, тобто не могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними внаслідок хронічного психічного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності, недоумства або іншого хворобливого стану психіки. До такої особи за рішенням суду можуть бути застосовані примусові заходи медичного характеру [6]. Звідси слідує, що тільки фізична особа (людина) може бути суб'єктом кримінального правопорушення (це в свою чергу стосується і незаконної діяльності з організації або проведення азартних ігор, лотерей). Тобто, підприємства, організації, установи, які є юридичними особами, не можуть визнаватися суб'єктами злочинного діяння [3]. Якщо ж діяння, що містить склад якого-небудь кримінального правопорушення у сфері господарської діяльності, вчинить представник юридичної особи, то саме він, а не юридична особа, буде визнаний у встановленому законом порядку відповідним суб'єктом кримінального правопорушення.

В даному контексті, не можна оминати наявну в науці дискусію про доцільність визнання суб'єктом кримінального правопорушення юридичної особи, особливо з огляду на загострення криміногенної ситуації, через активне використання фіктивних підприємств, – юридичних осіб, в складних механізмах злочинної діяльності.

Варто додати, що чимало провідних країн з ринковою економікою вже відродили кримінальну відповідальність юридичних осіб (США, Франція, Великобританія). В одному із проєктів КК України, суб'єктом кримінальної відповідальності також пропонувалося визнавати фізичних та юридичних осіб (ч. 1 ст. 23). Відповідно до ч. 2 ст. 26 проєкту, юридичні особи можуть нести кримінальну відповідальність за злочини в галузі господарювання тільки у випадках, спеціально передбачених Особливою частиною цього Кодексу [7, с. 116].

В нашій державі, як домінуючий вид покарання юридичної особи, відповідальної за незаконну діяльність з організації або проведення азартних ігор, лотерей необхідно розглядати великі роз-

міри штрафів. З одного боку, це дало б змогу поповнити бюджет держави, а з іншого слугувало важелем стримування. Однак для того щоб на законодавчому рівні врахувати розглянуту теорію, варто ретельно опрацювати дане питання на засіданнях Комітетів Верховної Ради України та профільних наукових лабораторіях юридичного спрямування, оскільки, в такому разі виникає необхідність повністю перебудувати концепцію українського кримінального права (зокрема, загальне вчення про кримінальне правопорушення, про принципи суб'єктивного зобов'язання тощо).

Переходячи до суб'єктивної сторони кримінального правопорушення передбаченого ст. 203-2 КК України слід відразу зауважити, що ця частина його складу має вирішальне юридичне значення. У результаті якщо бракує суб'єктивної сторони кримінально караного діяння, як і кожного з інших трьох обов'язкових елементів складу кримінального правопорушення (об'єкта, об'єктивної сторони або суб'єкта), виключається й кримінальна відповідальність за вчинене діяння.

В загальноприйнятому розумінні суб'єктивна сторона кримінального правопорушення – це внутрішній прояв суспільно небезпечного діяння, який дає уявлення про психічні процеси, що відбуваються у свідомості винної особи під час вчинення кримінального правопорушення, і характеризується певною формою вини, мотивом, метою, емоційним станом [5, с. 56].

Згідно з ст. 24 КК України умисел поділяється на прямий і непрямий. Головна відмінність полягає у волі людини до настання суспільно небезпечних наслідків. Так при прямому умислі особа усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачає його суспільно небезпечні наслідки і бажає їх настання. За непрямого умислу особа передбачає суспільно небезпечні наслідки свого діяння (дії або бездіяльності) і хоча не бажає, але свідомо припускає їхнє настання [6].

Аналіз судової практики підтверджує, що умисел є формою вини, з якою вчиняється кримінальне правопорушення, передбачене ст. 203-2 КК України. У тексті судового рішення судді зазвичай зазначають, що особа діяла з умислом на здійснення незаконної діяльності з організації або проведення азартних ігор, лотерей.

Наприклад, у вирокі Галицького районного суду міста Львова зазначено, що ОСОБА_4, діючи умисно, з корисливих спонукань і в порушення вимог Закону України «Про заборону грального бізнесу в Україні», займався забороненою господарською діяльністю з організації, проведення та надання невизначеному колу осіб (гравцям) можливості доступу до азартних ігор в мережі Інтернет за допомогою спеціального обладнання обов'язковою умовою участі в яких є сплата гравцем готівкових грошей для можливості здійснення ставок, що дає змогу учаснику як отримати грошовий виграш, так і не отримати його залежно від випадковості, тобто гральним бізнесом. Так, ОСОБА_4, будучи зареєстрований як фізична особа підприємець, маючи прямий умисел на організацію грального бізнесу, використовуючи попередньо отримані ним у суборенду нежитлові приміщення розташовані за адресами: АДРЕСА_2; АДРЕСА_3; АДРЕСА_4; АДРЕСА_5 та АДРЕСА_6, у квітні 2018 року, точної дати не встановлено, вирішив створити мережу гральних закладів під виглядом розповсюдження державних миттєвих лотерей підприємства зі 100% іноземними інвестиціями «УНЛ» та з візуальною рекламою «ІНФОРМАЦІЯ_3» [1].

Мотив, мета, емоційний стан особи під час вчинення нею суспільно небезпечного посягання є факультативними ознаками суб'єктивної сторони кримінального правопорушення, проте їх встановлення сприяє правильній і повній оцінці вчиненого. У сукупності вони відображають зв'язок свідомості та волі особи в здійсненому нею діянні з його злочинними наслідками. Тут слушно додати, що відповідні факультативні ознаки суб'єктивної сторони, впливають на кваліфікацію лише тоді, коли вказані безпосередньо в диспозиції відповідної статті, але у всіх інших випадках вони враховуються судом при призначенні покарання як такі, що мають значення [4, с. 72].

Під мотивом, зазвичай, розуміють обумовлені потребами й інтересами, усвідомлені особою внутрішні спонукання, які надають їй рішучості вчинити кримінальне правопорушення. Усвідомленість спонукань передбачає їхню соціальну оцінку особою, розуміння нею того, до чого призведе їхнє здійснення. Інакше кажучи, формування мотиву передбачає і постановку мети кримінального правопорушення [10].

Типовим прикладом цього, є вирок Шевченківського районного суду м. Чернівці від 26 лютого 2019 року, в якому зазначено про те, що особа, матеріали відносно якої виділені в окреме провадження, не являючись суб'єктом підприємницької діяльності, діючи в порушення Закону України «Про заборону грального бізнесу в Україні» з метою отримання незаконного матеріального прибутку від незаконної господарської діяльності, направленої на організацію проведення та надання можливості доступу до азартних ігор на комп'ютерних симуляторах, створив організовану групу, до складу якої залучив як виконавців мешканців міста Чернівці та особу, матеріали відносно якої виділені в окреме провадження. Члени даної групи зорганізувались у стійке об'єднання для спільної діяльності, направленої на безпосереднє вчинення злочинів, пов'язаних із незаконним видом господарської

діяльності зайняття гральним бізнесом та будучи об'єднаними єдиним планом з розподілом функцій кожного з учасників даної злочинної групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім її учасникам, у різній співучасті та в різний час під керівництвом особи, матеріали відносно якої виділені в окреме провадження, вчинили ряд злочинів, пов'язаних з організацією проведення та надання можливості доступу до азартних ігор на комп'ютерних симуляторах, шляхом відкриття інтерактивних закладів. Діючи, як організатор та керівник організованої злочинної групи, особа, матеріали відносно якої виділені в окреме провадження, у відповідності до єдиного злочинного плану незаконної діяльності, відомий та схвалений всіма учасниками групи, відповідно до якого розподілив ролі та функції, спрямовані на досягнення спільної злочинної мети [2].

Отже, склад кримінального правопорушення передбачає сукупність об'єктивних і суб'єктивних ознак, які визначають діяння як кримінально-протиправне. У межах відповідного складу конкретизуються ознаки кримінальної протиправності, що дозволяє законодавцю диференціювати діяння, а правозастосовним органам – правильно їх кваліфікувати згідно з нормами КК України. Основні ознаки складу кримінального правопорушення визначені законодавством як типові, необхідні й водночас достатні для притягнення особи до юридичної відповідальності.

Висновки. Встановлено суб'єктивні ознаки незаконної діяльності з організації або проведення азартних ігор, лотерей. Суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 203-2 КК України, є загальним. Суб'єктивна сторона незаконної діяльності з організації або проведення азартних ігор, лотерей характеризується виною у формі умислу. Мотив, мета та емоційний стан не є обов'язковими ознаками суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 203-2 КК України, та не впливають на його кваліфікацію, однак повинні враховуватися судом при призначенні покарання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вирок Галицького районного суду міста Львова від 04 лип. 2019 р. № 461/4487/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82871928>.
2. Вирок Шевченківського районного суду м. Чернівці від 26 лют. 2019 р. № 1-кп/727/145/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80101089>.
3. Гришук В.К., Пасека О.Ф. Кримінальна відповідальність юридичних осіб: порівняльно-правове дослідження: монографія. Львів: Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2013. 248 с.
4. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / Ю.В. Александров та ін. / за ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. 4-те вид., перероб. та допов. Київ: Атіка, 2008. 375 с.
5. Кримінальне право України: Загальна частина. Основні питання вчення про злочин : наук.-практ. посіб. / за ред. В.П. Ємельянова. Харків: Право, 2018. 142 с.
6. Кримінальний кодекс України від 5 квіт. 2001 р. Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
7. Кримінальний кодекс. Проєкт. Іменем закону. Спец. випуск. 1996. № 20 (4946). 27 с.
8. Куц В.М. Теоретико-прикладні аспекти проблеми суб'єкта злочину. *Вісник Університету внутрішніх справ*. 1996. Вип. 1. С. 17–23.
9. Лень В.В. Осудність у кримінальному праві і законодавстві: монографія. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2008. 212 с.
10. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. О.М. Джужі, А.В. Савченка, В.В. Чернея. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.
11. Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор: Закон України від 14 лип. 2020 р. № 768-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/768-20#Text>.